

# Dorothee Sölle: vermaard en omstreden (1999)

*Sieth Delhaas*

*In: Praktische theologie, inspirerend leiderschap (Zwolle, 1999)*

*“Liebesfähig zu werden ist das Ziel des Lebens”*

Dorothee Sölle

## Oriëntatie

Tijdens de jubileumbijeenkomst ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van de Basisbeweging Nederland in mei van dit jaar, noemde een van de sprekers herhaaldelijk Dorothee Sölle. Op dat moment realiseerde ik mij dat mijn kennismaking met haar, het lezen van haar boeken, juist samenviel met de jaren dat ik betrokken was bij de basisbeweging. Ik moest constateren dat ik, nadat enige jaren geleden onze basisgroep in 's Hertogenbosch was opgeheven, geen boek meer van haar gelezen had. Dat laatste is natuurlijk niet de enige reden. Andere lectuur kreeg prioriteit onder andere door een nieuwe studie. Maar het feit blijft dat de prikkel haar boeken te lezen wegviel met de gesprekspartners van de basisgroep. Deze ontdekking gaf een extra impuls aan mijn reflectie op Sölle in verband met mijn bijdrage aan dit themanummer.

Een inspectie van mijn boekenkast leverde zestien titels Sölle op. Dit aantal zegt iets over mijn geboeid en dus beïnvloed zijn door haar visie op theologie, kerk, maatschappij en cultuur gedurende de laatste twintig jaar. Want hoewel ik er niet toe kwam haar laatste boeken te lezen, ik kocht ze bij verschijnen wel.

Sinds het overlijden van mijn partner bestaat mijn bibliotheek uit de samenvoeging van twee afzonderlijke verzamelingen. Ik zie nu dat hij, destijds predikant en twintig jaar ouder, al in 1965 haar eerste boek aanschafte. Ik – tot 1981 speelden onze levens zich gescheiden af – begon in 1980 mijn verzameling.

Reflecteren op Sölle is teruggaan in de tijd en weten dat haar werk nauw verbonden is met de thema's van de tijd waarin zij sprak/spreekt en schreef/schrijft. De verbinding tussen tekst en historiciteit. Dit weten wordt bevestigd als ik mijn reflectie begin met *Plaatsbekleding* te lezen. Het boek dat mijns inziens het meest met haar naam verbonden is, evenals de 'ontdekkende redevoering' die zij in 1965 tijdens de Kirchentag hield. Op de achterflap is vermeld dat zij in 1929 werd geboren, oudheidkunde, filosofie, theologie en germanistiek studeerde. Na zes jaar bij het middelbaar onderwijs te hebben gewerkt, is ze op dat moment verbonden aan het Filosofisch Instituut van de Technische Hogeschool in Aken.

*Plaatsbekleding* is voor mij taai en moeilijk waar ze in discussie is met filosofen en theologen van vroeger. Daarna herken ik haar stijl uit haar latere boeken. De schrijfster 'beweert' in *Plaatsbekleding* dat de theologie mensen leert dat alleen hij die heeft ervaren wie Christus is, kan zeggen wie hij zelf is. Ze



noemt theologie vanuit dat standpunt na-denkende beschrijving van bepaalde ervaringen. (p 9)

Vanuit mijn betrokkenheid bij feministische theologie valt mij op dat in *Plaatsbekleding* haar taal uitgesproken mannelijk is. 'Wij, als zonen' (p 113) als het om mensen gaat. Over God wordt alleen als een hij gesproken. Thema's van latere boeken duiken in *Plaatsbekleding* al op, zoals het medewerkers van God zijn, verantwoordelijkheid hebben voor de wereld, de historiciteit in samenhang met theologie, mystiek, het visioen.

Lezen, en herlezen van latere boeken, betekent ook een ontdekkingstocht ondernemen door het gebied van wat er bij mij zelf door de jaren heen sneuvelde aan onderdelen van de christologie, de dogma's. Zo uitgesproken als Sölle de rol van de kerk liet zien – en zij had natuurlijk vooral de Evangelische Kirche in het naoorlogse West Duitsland op het oog -, kreeg ik in mijn kerk niet zo gauw te horen. In haar woorden: 'De kerk van de voorlopige Christus behoeft geen blijvende plaatsbekleding en zelfbevestiging, geen "red ons, bewaar uw kudde, help ons"', herken ik wel mijn eigen in die tijd ontwakende en toenemende verantwoordelijkheid voor mijn zijn in de wereld. Nog duidelijker wordt deze uitspraak in haar in *De waarheid is concreet* (1967) afgedrukte toespraak: *Ook buiten de kerk is kerk*. Voor haar is duidelijk: 'Christus is niet een middelpunt, dat van de wereld gescheiden zou zijn door de schutmuur van de kerngemeente. Ook vandaag de dag moet men Christus nog zoeken waar Jezus van Nazareth tweeduizend jaar geleden zijn plaats had – bij de tollenaars en de zondaars, bij de randgevallen en de atheïsten.' Kon ik die stellingname toen, als behoorlijk rechtzinnige gereformeerde, wonend tussen Limburgse katholieken, al van harte beamen?

Tussen de boeken van mijn echtgenoot vind ik een fotokopie van de tekst van het televisie-interview dat Günter Gaus voorjaar 1969 voor de WDR met haar had. De IKOR-CVK zond het op 18 december van dat jaar uit. Gaus stelt Sölle daarin aan de kijkers voor als een zeer intelligente en militante voorvechtster van een nieuw protestantisme. 'Ze behoort tot de generatie der veertigers en tot die theologen van wie men zegt, dat ze beweren dat God dood is, maar dat ze wel gelovig zijn en de mensen tot een nieuw geloof willen brengen.' Bij die karakterisering sluit haar geloofsbelijdenis aan, die ze datzelfde jaar schreef.

## Geloofsbelijdenis

*Ik geloof in God  
die de wereld niet af heeft geschapen  
als iets dat altijd zo moet blijven  
die niet regeert volgens eeuwige wetten  
die onveranderlijk van kracht zijn  
niet volgens natuurlijke ordeningen  
van armen en rijken  
deskundigen en onwetenden  
heersers en afhankelijkken  
ik geloof in God  
die de tegenspraak wil van al wat leeft  
en de verandering van alles door ons werk  
door onze politiek.*

*Ik geloof in Jezus Christus  
die gelijk had toen hij  
'een enkeling die niets kan beginnen'  
precies zoals wij  
werkte aan de verandering van alles  
en daaraan te gronde ging  
met hem als maatstaf erken ik  
dat ons verstand is verminkt  
onze fantasie verstikt  
onze moeite verspild  
omdat we niet leven zoals hij leefde  
elke dag vrees ik  
dat hij vergeefs is gestorven  
omdat hij in onze kerken begraven is  
omdat we zijn revolutie hebben verraden*

gehoorzaam en bang  
voor de autoriteiten  
ik geloof in Jezus Christus  
die opstaat in ons leven  
opdat wij vrij worden  
van vooroordelen en aanmatiging  
van angst en haat  
en zijn revolutie voortzetten  
op weg naar zijn rijk

*Ik geloof in de Geest  
die met Jezus in de wereld is gekomen  
in de gemeenschap van alle volken  
en in onze verantwoordelijkheid voor  
wat onze aarde zal worden  
een dal van ellende honger en geweld  
of de stad van God  
ik geloof in de rechtvaardige vrede  
die verwerkelijkt kan worden  
in de mogelijkheid van een zinvol leven  
voor alle mensen  
in de toekomst van deze wereld van God.*

Ik gebruikte de belijdenis later in cursussen, vieringen in de basisgroep en in de uitvaartliturgie van mijn partner. Die belijdenis uitspreken stond voor het alternatieve, het niet eens zijn met de gang van zaken in de bestaande kerken, niet met de traditionele teksten die daar meestal nog werden uitgesproken. Het was een uiting, kortom, van onvrede met wat aan verandering toe was en die maar niet opschoot.

Tot 1980 heb ik dit alles niet rechtstreeks van haar vernomen. Maar als ik de niet gelezen boeken van haar nu – hier en daar – lees, weet ik dat ik mij in die jaren haar theologie, haar visie op de samenleving, de politiek en de cultuur toch toe-eigende – me nog niet bewust van de bron -, via feministische theologie, de theologiestudie die ik was begonnen, door lezen vooral, door gesprekken, via radio-uitzendingen en door de invloed van twee toen als progressief bekend staande voorgangers in verschillende woonplaatsen.

Sölle had in 1975 in *De heenreis* geschreven: ‘Hoewel duizenden mensen dezelfde ervaringen hebben gehad als ik en al eens gestorven zijn aan de dood of het verlies van een ander, kunnen we er toch niet met elkaar over praten.’ In de feministische theologie had het begrip ‘ervaring’ als uitgangspunt van theologiseren geldigheid gekregen. In de vrouwenpraatgroepen begonnen we met elkaar over onze ervaringen te spreken. Deze startten vanaf 1977 na de eerste grote bijeenkomst over feministische theologie in ‘Nijkerk’. Daarmee namen deze vrouwen, en ik spreek nu over vrouwen uit diverse kerkgenootschappen, een niet meer in te halen voorsprong op hun medegelovigen.

## Necrofilie

Het woord necrofilie hangt voor mij samen met de waarschuwingen van Sölle ten aanzien van de ontwikkelingen rondom de kernwapens in Europa. Toen trad ze voor mij helder op de voorgrond. Haar boek *Kies het leven* (1980) behelst de doordringende boodschap dat je je niet hebt neer te leggen bij de vanzelfsprekende levensvernietiging om je heen en het daarmee gepaard gaande cynisme. Het is de neerslag van een aantal beschouwingen die ze in september 1979 hield aan de evangelisch-theologische faculteit in Buenos Aires. Aan de hand van de onderstrepingen zie ik welke woorden mij toen troffen, onder andere: ‘Het ja in de empathische Bijbelse zin is een onvoorwaardelijk ja. Het geldt ook bij ziekte en sterven, en het geldt in het bijzonder voor hen die zo lang geminacht en genegeerd werden dat ze er zich bij neerlegden.’ (p. 15)

Mij sprak, volop actief in de vrouwenbeweging, dit citaat vooral aan: ‘Jezus, moet de rolverwachting, de vorm van leven die hij aantrof, ervaren hebben als een soort dood, een afgesneden zijn van transcendentie. Tegen die dood, de middenklasse-dood van een geregeld leven in een keurige villa, is hij in verzet gekomen. (...) “Hongerigen heeft Hij met goederen vervuld en rijken heeft Hij ledig weggezonden”. (Luc. 1, 53) Jezus leefde niet in de simpele verwachting dat deze wonderen uit het Magnificat op zekere dag zouden gebeuren door een bovennatuurlijke macht – dat zou mythologie zijn in de slechte zin van het woord, het leven maken tot zaak, tot ding. Jezus, zag zichzelf als deel van de kracht die de hoogste bedoelingen van de geschiedenis, de vrijheid, verwerkelijkt, en daar heeft hij naar gehandeld. Deze hoop werkelijkheid doen worden in zijn tijd, dat was de inzet van zijn strijd.’ (p 65/66)



Ik leefde en werkte destijds samen met en temidden van mensen die zich deze boodschap persoonlijk aantrokken en in elk geval een poging deden deze in praktijk te brengen.

Op de vrouwenstrijd was van toepassing: ‘De onzichtbaren, de dood gezwegenen, zichtbaar maken is een fase van het openbaringsproces. (...) De slachtoffers uit vroeger tijden zijn met ons en hun ongehoord schreien wacht nog altijd op antwoord.’ (p 68) Sölle leert me, door een terugblik op haar studietijd aan de protestantse faculteit in Göttingen, dat niet de theologie de verouderde godsdienst moet moderniseren en stroomlijnen, maar dat de maatschappij veranderd moet worden ‘tot ze beter past bij het evangelie’. ‘We romantiseerden “de armen”, we benoemden ze niet met duidelijker woorden als plattelandsproletariaat of oorlogsweduwen. We vergeestelijkten de armen en vergaten ze’. (p 92)

Voor het eerst heb ik Dorothee Sölle gezien in januari 1981. Dan geeft de IKON haar in een serie van drie televisie-uitzendingen de gelegenheid om Bijbelse begrippen toe te spitsen op de crisis van de westerse samenleving.

Sölle’s woorden hadden voor mij zowel een persoonlijke als een maatschappelijke betekenis. Haar boek *In het huis van de menseneter* (1981) vertaalde ik bijna letterlijk zowel naar mijn persoonlijke situatie als naar wat er op het gebied van de wapenwedloop in de wereld gebeurde. Ik was in 1979 gescheiden en ik ontmoette in de vrouwenpraatgroepen vele vrouwen die dezelfde stap hadden genomen of verlaten waren en die daarvoor in haar kerkelijke gemeenschap, gezinnen, families de rekening kregen gepresenteerd. We ontdekten dat de waarde van de binnen het huwelijk zo opgehemelde plaats van vrouw en moeder, na de echtscheiding zowel kerkelijk als maatschappelijk tot bijna nul was gereduceerd.

Toen Sölle november 1981 op de Vrouwenvredesconferentie in Amsterdam een toespraak hield, mocht ik haar in opdracht van het feministisch maandblad *OPZIJ* (februari 1982) interviewen. Dr. Dorothee Sölle en ik zaten in een kamertje van het Tropeninstituut. Ik beleefde het als een sensatie tegenover haar te zitten en ik was zenuwachtig en een beetje bang voor haar scherpte en radicaliteit. Bang dat ik de verkeerde vragen zou stellen, want ik had tijdens de discussie op de conferentie gemerkt dat ze messcherp reageerde.

Ik koos als kop boven het interview de voor mij – in dubbele betekenis – aansprekende oproep: ‘We moeten uit de patriarchale huwelijken stappen.’ Sterker: ‘vrouwen moeten mét hun kinderen het huis van de menseneter verlaten.’ Ze had op de conferentie een kort sprookje verteld. Twee kinderen verdwalen in een groot bos en kloppen in de avond aan bij een huis. De vrouw die de deur open maakt, waarschuwt de kinderen dat hier de menseneter woont. De kinderen smeken toch te mogen binnenkomen. De vrouw verbergt hen als de menseneter thuiskomt en verzorgt hen als hij weg is. Ze vergelijkt het leven van die kinderen met het leven van zichzelf en van talloze andere vrouwen in de maatschappij. Zelf had ze na de oorlog geleefd in de maatschappij van het ‘Wirtschaftswunder’. Ze wordt er verzorgd en komt niets tekort. ‘Ik voelde me prima. De man deed overdag zijn destructieve werk zoals het ontwikkelen van wapens, jonge mannen trainen voor hun twijfelachtige taak. De vijand veraf heeft hij een onverhoedse aanval toegedacht en de mensen om zich heen houdt hij in toom



onder bedreiging van politiehonden en gifgas. ‘s Nachts in mijn bomvrije schuilplaats droom ik van afgerukte ledematen en geelgekleurde stervende kinderen. En hoewel ik me overdag bij de vrouw van de menseneter aan alles tegoed doe en me plezierig voel, weet ik, dat er een dag komt, waarop de menseneter me verslinden zal.’

Eerst stond het huis van de Menseneter model voor het naoorlogse Duitsland, daarna breidde het zich uit tot de hele wereld. Altijd al was Sölle pacifiste. Na het dubbelbesluit van de NATO in 1979 om in Europa 572 middellange kruisraketten te plaatsen, wist ze zeker dat ze de rest van haar leven met vredesproblematiek bezig zou blijven.

Ze gaat in het OPZIJ-interview speciaal in op de rol van vrouwen in het verzet tegen kernwapens: ‘Als ik in vrouwengroepen kom voel ik een grote kracht voor het leven. Dat betekent de dienst opzeggen aan het patriarchaat, omdat dit op geld en geweld gegrondvest is. Veel van deze oudere vrouwen hebben een breuk in hun huwelijk achter zich. Het is of ze dan door iets heen zijn gegaan, die beschermende veiligheid niet meer nodig hebben en zich ook in de samenleving heel radicaal durven opstellen. Als vrouwen er toe komen niet meer te willen beantwoorden aan de verwachtingen die van oudsher aan haar gesteld zijn, als ze zich aan die greep ontworsteld hebben, dan zijn ze ook bereid om verder te gaan.’

In dat interview kom ik ook haar uitspraak tegen dat we – de vrouwen – de instituten moeten veroveren: de kerk, het parlement, de scholen, de universiteiten. Is die wens, nu na bijna twintig jaar in vervulling gegaan? Getalsmatig geldt het voor gelovigen in kerken en studenten aan universiteiten misschien wel, maar vrouwen zitten nog lang niet op de plekken waar beleid wordt gemaakt. De verovering geldt al helemaal niet de parlementen. Een andere vraag is of Sölle had verwacht dat die sprankelende massale vredesbeweging van begin jaren tachtig – die zich vanuit Nederland naar West Duitsland en andere Europese landen uitbreidde – bijna onzichtbaar zou worden aan het eind van de jaren negentig tijdens de Balkanoorlogen. In elk geval is de ‘grauwe massa’ die ze in 1981 noemt ook in het laatste jaar van deze eeuw nog niet ‘gepolitiseerd.’

Aan het eind van het interview stelt ze twee vragen naar aanleiding van de afloop van het sprookje van de menseneter. ‘In sommige van dit soort sprookjes ontsnappen de kinderen uit het huis van de menseneter. Maar dat is de oplossing niet. Ik denk dat we er niet onderuit kunnen, dat de vrouw de menseneter zal moeten verlaten – het patriarchaat – uit dit huwelijk zal moeten uitbreken. De ene vraag luidt: is de vredesbeweging zich ervan bewust hoe nodig ze de vrouw heeft? De andere is: is de vrouwenbeweging er klaar voor om de oorlog te bestrijden en dit punt inderdaad als het meest belangrijke te zien? Met andere woorden: is de vrouw van de menseneter bereid om het slachthuis samen met de kinderen te verlaten?’ Ze stelt die vraag vooral met het oog op het feit dat vijftig procent van de Amerikaanse wetenschappers werkt in dienst van de dood, uitvindingen doen om te doden.

Ten aanzien van de tweede vraag constateer ik met spijt dat zelfs het bestaan van een vrouwenbeweging in sommige discussies, ook door sommige – eertijds – uitgesproken feministen, doodeenvoudig in twijfel wordt getrokken met opmerkingen als: ‘de’ vrouwenbeweging bestaat niet. Het is maar hoe je deze beweging wenst te traceren.

In juli 1999, vlak na de beëindiging van de NAVO-bombardementen op Joegoslavische doelen en nauwelijks protesten daartegen, lijken Sölle’s woorden een nagalm uit een ver verleden. Waren wij dat die ons door haar woorden lieten inspireren?

Waar zijn wij gebleven?

## Actualiteit

Intussen werkte Dr. Dorothee Sölle al lang niet meer in Duitsland. In haar eigen land kreeg ze geen leerstoel vanwege haar stellingname tegenover kerk en staat. In New York wel. Ze woonde voor een deel van het jaar in West Duitsland en werkte in New York. In het voorwoord van *Wie zich niet weert*, een verzameling van toespraken en interviews die ze tussen 1977 en 1981 in Nederland hield en gaf, spreekt ze haar waardering uit voor de actualiteit van de journalistiek als een mogelijkheid van



theologie bedrijven: staan voor wat je zegt op het juiste moment. Dit als tegenhanger van de zogenaamde eeuwigdurende waarheden. ‘Vaak heb ik ondervonden, dat ik als vrouw eerst een man moet worden, dus moet denken, spreken en schrijven op het abstractieniveau, dat in Academia als onontbeerlijk wordt gezien, voordat ik gehoor vind.’ Vandaar haar aanvankelijke aarzeling om spontane interviews en uitspraken in boekvorm uit te geven. ‘Nu ben ik blij, dat dit boek verschijnt. Het gesproken woord, dat uit het heden komt, de spontane reactie, het antwoord geven op vragen, – dat alles zijn uitdrukkingsvormen van een nieuw manier van theologie bedrijven. Het is een poging om de theologie weer in te bedden in de algemene cultuur, haar uit handen van de specialisten te rukken en haar te zien als een bijdrage aan de algemene politieke cultuur.’

Het is rijk en rijp koren op de molen van die vele duizenden die in de kritische bewegingen van het prille begin van de jaren tachtig snakten naar inspirerende woorden. Ondersteunende woorden in de eigen kritiek op de kerk en op de weigering en/of zuinige bereidheid van bisschoppen, synodes en politieke leiders om het roer in een meer progressieve richting om te gooien.

Nederland stond intussen in het buitenland wel als vooruitstrevend te boek. Sölle vertelt: ‘Toen ik één van de tv-films, waarvan de tekst in dit boek is opgenomen, op videocassette bekeek, zei een vriend: ‘Dat zou in Duitsland nooit worden uitgezonden...te progressief... en te menselijk.’ (p 8)

Ik heb *Wie zich niet weert* gelezen en herlezen. Sölle treedt hierin naar mijn gevoel voor het eerst uitdrukkelijk als vrouw, als feministische vrouw naar buiten. Dit blijkt onder andere uit haar antwoord op commentaar van onder andere medestanders, op haar pleidooi in *De Heenreis* voor meditatie en mystiek. ‘Ik zou het volstrekt onjuist vinden om een scheiding te maken tussen mensen, die politiek en sociaal actief zijn en die de wereld als veranderbaar beschouwen, én degenen die mediteren, en dan te spreken van òf – òf; dat vind ik dodelijk, en ik voel dat ook als een typisch mannelijke uitvinding. Een verstandige vrouw zou nooit op zoiets doms komen.’ (p. 80) Haar kritiek op Calvin en Barth getuigt ervan: ‘Beiden zijn extreem mannelijke theologen, die dus het vrouwelijk aandeel in hun eigen ziel verdringen en verloochenen.’

Vanaf die tijd gaat Sölle ook in de feministische theologie een uitgesproken rol spelen.

## Scheppingstheologie

In fel contrast met de dreiging van de allesvernietigende kernwapens, die de eerste helft van de jaren tachtig voor- en tegenstanders in de ban houden, is de theologie van de schepping die Dorothee Sölle in die jaren ontwikkelt. Ik vermoed dat dit boek voor veel 'progressieve' christenen in die tijd als hart onder de riem heeft gefunctioneerd om de wanhoop en uitzichtloosheid de baas te blijven. Zij schreef – samen met Shirley A. Cloyes – *God heeft mensen nodig* (1984). Haar verwijt aan de traditionele theologie is dat deze altijd gepoogd heeft om God van de schepping te verwijderen. 'Ze heeft steeds een sterk accent gelegd op Gods totaal anders zijn en Hem gezien als de transcendentie God, die in absolute vrijheid, de wereld uit het niets schiep.' Op deze manier is de wereld verworpen tot een god-loze plaats. Een gevolg van de afwezigheid van god is, dat de mens maar heeft kunnen aanmodderen: de natuur heeft zij vernietigd; het menselijk handelen is gedevalueerd – tussen schepper en het geschapene bestaat een grote kloof; tweedeling tussen schepper en geschapene produceert voortgaande tweedeling tussen mensen onderling en tussen mensen en bijvoorbeeld de rest van de schepping; mensen nemen geen verantwoordelijkheid voor de schepping, omdat zij slechts werktuigen zijn in handen van een almachtige god.



Opnieuw pakt zij een thema bij de kop waarmee zij lezeressen en lezers op een ander been zet. Zo geeft zij mensen van haar tijd een nieuw instrument in handen om zich te weren tegen de verschijnselen van platvloersheid waarin het wereldkapitalisme de moderne mens dwingt te leven.

Voor mij heeft dit boek destijds veel betekend en betekent dit nog. Het heeft het medeverantwoordelijk zijn voor de wereld, de schepping, het actief zijn in de milieu-, vredes- en vrouwenbeweging onderbouwd. Het uithoudingsvermogen, het mede-schepper zijn met God in een voortdurend scheppingsproces kreeg door de combinatie van werken en liefhebben een nieuwe impuls. Het is een uitvoerig pleidooi voor liefde, waaraan trouw, heelheid en solidariteit ten grondslag liggen.

Ik heb veel van haar visie gebruikt in mijn boek *Feministische theologie: een dwaalweg*. (1986) 'Christen feministen die bezig zijn met de vragen van onze tijd, zoeken met diezelfde vasthoudendheid een theologisch antwoord daarop. Vrouwen hebben er, misschien wel het meest, weet van wat het betekent om groot gebracht en onderwezen te zijn met een God-opafstand. Een God die het één scheidt van het ander, mannen van vrouwen, hoog van laag, rijk van arm. Nadenken met elkaar brengt vrouwen tot spreken over wie zich misdragen. In wat Sölle schrijft over het samen met God verantwoordelijk zijn van mensen voor het lot van de aarde en de menselijke samenleving, voel ik mij bijzonder aangesproken. Het is een lenteachtige gedachte, dat wij als vrouwen, die nooit gerekend zijn tot mede-beheersters of bewaarders van de schepping, zomaar, vanuit onze nieuwe levenshouding, tot volwaardige mede-scheppenden-van-God worden geroepen. We staan waarschijnlijk nog onervaren en met minder 'technische' kennis dan de heersers-van-ouds, maar we hebben goede ideeën!' (p 90) 'Dit bevrijdings-/scheppingsgeloof dat Sölle aanreikt, geeft vrouwen grond onder de voeten



om in een eigen verantwoordelijkheid op weg te gaan. Niet gesteund door de officiële theologie. Deze heeft in het algemeen de bevrijdingservaring zelf nog niet nodig gehad. En theologen die zo'n ervaring wel hebben en verwerk(t)en in hun theologie, worden door de geïnstitutionaliseerde kerken verketterd, het zwijgen opgelegd of geband.'

Daarom verbaast het me, gezien het enthousiasme van die jaren, dat in mijn boek *Vrouwen van dagen* (1999), waarin meer dan honderd kritische vrouwen hun mening geven over ouder worden en ingrijpende veranderingen in haar leven, slechts één vrouw de theologie van Dorothee Sölle in het bijzonder noemt als inspiratiebron van haar leven en geloven.

## Betekenis

Wat is het geheim van Sölle voor mij? Haar gedreven zijn, haar radicaliteit, haar moed en onverschrokkenheid om te spreken, haar betrokkenheid bij de mens, de wereld, de verschillende culturen daarin, de maatschappij en de kerk. Haar doorzettingsvermogen en trouw aan wat ze begonnen is. Als ik haar boeken op een rijtje leg dan zie ik daarin een lijn, een vasthouden en een zich ontwikkelen. De titels van haar latere boeken, die ik hier en daar 'plunderde' voor lezingen of artikelen, geven de weg aan naar haar laatst verschenen boek *Mystiek en verzet*. (1998) Al lezend is bij mij het verlangen ontstaan daarover weer gesprekken met anderen aan te gaan, want wat ze aanreikt is eigenlijk te verrassend en te inspirerend om niet met anderen uit te wisselen.

Sölle is geen 'mooi' mens in termen van uiterlijke aantrekkelijkheid. Er werd toen ze destijds regelmatig op televisie verscheen heel wat kritiek op haar uiterlijk, vooral haar kapsel en gebit geuit. Precies zoals het vrouwen, die iets te zeggen hebben, overkomt. Bij mij komt, als ik haar hoor en zie spreken een associatie op als 'zonder bombarie' en steeds opnieuw raak ik geboeid door haar woorden, die voor mij een waarheid behelzen waarmee ik voor mijn tijd toe kan. Ze heeft in de periode waarin de traditionele theologie van mijn kerk voor mij langzaam afbrokkelde, mij ondersteund bij mijn poging zelfstandig na te denken. Ze heeft me geholpen die theologie niet van de hand te doen, maar opnieuw te leren kijken. Zij is een van de belangrijkste voorgangers die mij heeft geleerd mijn blikveld te verbreden naar spiritualiteit en religies van andere culturen.

Lezen en overdenken van de theologie van Dorothee Sölle heeft mij in de tijd waaraan ik aan dit artikel werk opnieuw een hart onder de riem gestoken. Een vriendin overleed.

Zij had kanker en zij heeft zich vier jaar met alle middelen tegen deze ziekte verzet. Daarbij heeft ze met bewonderenswaardig uithoudingsvermogen tot het laatste moment haar innerlijke kracht en waardigheid weten te bewaren. In 1982 was zij een van mijn eerste cursisten. Ze vertelde over haar scheiding enkele jaren daarvoor na een huwelijk waarin ze twintig jaar lichamelijk was mishandeld. Ze waren welgesteld. Ze had hun grote huis verlaten. Haar vier bijna volwassen kinderen bleven achter. Zij koos voor tien jaar leven van een bijstandsuitkering. Op haar vijfenzestigste kreeg ze het met AOW en een erfenis financieel ruimer. De verhouding tussen haar en haar kinderen is niet meer goed gekomen. Zij bleef

## DOROTHEE SÖLLE MYSTIEK EN VERZET



'Gij stil geschreeuw'

Uitgeverij  
Ten Have

hopen en contact zoeken. Toen ze een week voor haar overlijden uit het ziekenhuis naar huis ging om daar te sterven, hoopte ze desondanks die tijd samen met in elk geval twee van haar kinderen te kunnen doorbrengen. Bij ons afscheid nemen verried haar blik wat ze niet onder woorden bracht: haar bittere teleurstelling dat haar verzorging thuis in handen van vreemden werd gelaten.

De uittocht die mijn vriendin twintig jaar geleden had gehouden uit haar vastgelopen bestaan, haar kiezen voor het leven, haar zich weren tegen het onrecht dat haar binnen een patriarchaal huwelijk was aangedaan, werden in de dagen na haar sterven en tijdens haar uitvaart niet benoemd. Haar vrouwengeschiedenis, typerend voor de strijd van vele vrouwen in de jaren zeventig en tachtig, mocht niet worden gehoord.

Sölle heeft mij geholpen om te blijven zien, om de geschiedenis van mijn vriendin niet te laten onderschoffelen door het postmoderne burgerlijke fatsoen dat de radicale strijd van de jaren zestig en zeventig achter zich heeft gelaten.

Bevestiging van de exodus van mijn vriendin en van de strijd van vrouwen om onder hiërarchie, geweld, patriarchaat en paternalisme uit te komen, vond ik in Sölle's pleidooi voor de combinatie van *Mystiek en Verzet* (p. 32/33): 'Misschien is de trivialisering van het leven wel de sterkste antimystieke macht onder ons. Veel mensen zijn bijna behekt door de dwang om alles te moeten trivialisieren. (...) Misschien is er geen wapen zo verbreid en zo effectief (...) tegen de bewustwording van vrouwen ingezet dan deze algemene, sluipende trivialisering van ervaringen en gevoelens, die als nutteloos worden beschouwd voor de strijd om te overleven. De trivialisering van vrouwen voltrekt zich als een consequent boosaardig verkleinen: wat voortdurend en onweersproken als bijzaak wordt verklaard – zoals zoveel, wat vrouwen beleven, voelen, ervaren – verliest ook zijn taal, spreekt misschien nog een poosje in het innerlijk, maar blijft zonder weerklank.' (p 33)

### ***Een bewerking van Sölle van Psalm 150***

*Looft God niet meer overal,  
zoek hem niet bij macht, getal,  
denk hem niet in pracht en praal,  
geef hem niet een koningszaal.  
Slijp hem van de ronde gulden.  
Maak van hem geen topfiguur,  
in de wolken, hoog en guur, -  
hij bedankt voor al die hulde!*

*Looft God als de minste mens,  
vogelvrij en zonder grens,  
ieder ogenblik bedreigd,  
leven dat geen aandacht krijgt,  
diep miskend en grof bestreden.  
Hij hoopt dat er mensen zijn,  
die hem zoeken in het klein,  
waar hij roept om recht en vrede*

(zie ook: [www.dorothee-soelle.nl](http://www.dorothee-soelle.nl).)